

TEXNIKA TARAQQIYOTI BORASIDAGI FALSAFIY KONSEPSIYALAR

Salimov Baxriddin Lutfullaevich

Toshkent davlat transport universiteti professori v.b.

Shirinbaev Miraziz Shavkat o'g'li

Xo'jamov Ozodbek Baxodir o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti talabasi.

ANNOTATSIYA

Texnika, hunarmandchilik amaliyoti sifatida tushunilib, faqat tabiiy shakllarni nusxalaydi. Texnika kam ma'lumotli ijtimoiy guruhlar faoliyati bilan bog'liq, chunki u intellektual bilimlardan va jamiyatni boshqarishning ijtimoiy texnologiyalaridan uzoqda bo'ladi. Shunday qilib, qadimgi faylasuflarning fikricha, texnika madaniyatga nisbatan neytraldir. Texnikaning evolyutsiyasi borasida E.Kapp konsepsiyasi ma'lum va mashhurdir.

Kalit so'zlar: *Mimetik, evolyusiyasi, kontsepsiya, Idrok, texnokratiya.*

ABSTRACT

Technique, understood as a craft practice, only copies natural forms. Technology is associated with the activities of low-educated social groups, because it is far from intellectual knowledge and social technologies of managing society. Thus, according to ancient philosophers, technology is neutral with respect to culture. The concept of E. Kapp regarding the evolution of technology is known and famous.

Key words: *Mimetic, evolution, concept, Perception, technocracy.*

KIRISH

Texnika haqida ilk tushunchalardan biri mimetik tushuncha hisoblanadi. Mimetik tushuncha antik madaniyatga xosdir. Mimetik iborasi yunoncha taqlid degan ma'noni anglatadi. Mazkur tushunchaga ko'ra qadimgi madaniyatning asosini insonning yaratish va ijodkorlik qobiliyatiga egaligi unga samoviy tarzda berilishi g'oyasi ilgari suriladi. Unga ko'ra inson o'zining eng mukammal ijodida ham faqat tabiat yaratgan eng mukammal shakllarni takrorlashga harakat qiladi.

Aristotelning ta'kidlashicha, koinotning tuzilishida, insondan tashqari, uch xil mavjudotlarni ajralib turadi: tabiat, bilim, texnika. Tabiat komillik manbaidir, faqat u shakllarni yaratishga va ularni yangilashga qodir, lekin tabiiy-kosmik ijodkorlikning kamchiligi tabiiy shakllarning o'zgaruvchanligidir. Bilim, birinchi navbatda, matematik va falsafiy hisoblanadi. Bilim kamchilikni bartaraf qiladi, o'zgaruvchanlikdagi doimiy va muntazamlikni ta'minlaydi. Texnika, hunarmandchilik amaliyoti sifatida tushunilib, faqat tabiiy shakllarni nusxalaydi. Texnika kam ma'lumotli ijtimoiy guruhlar faoliyati bilan bog'liq, chunki u

intellektual bilimlardan va jamiyatni boshqarishning ijtimoiy texnologiyalaridan uzoqda bo'ladi. Shunday qilib, qadimgi faylasuflarning fikricha, texnika madaniyatga nisbatan neytraldir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Texnikaning evolyutsiyasi borasida E.Kapp konsepsiyasi ma'lum va mashhurdir. Mazkur kontsepsiyas E.Kappning "Texnika falsafasining asosiy yo'nalishlari" (1877) asarida bayon etilgan va u quyidagi asosiy tamoyillarni o'z ichiga oladi:

- inson faol mavjudotdir, lekin u o'zining faoliyatida o'z organlarining biologik va fiziologik imkoniyatlaridan qoniqmaydi;

- inson faoliyati jarayonida biologik organlarining imkoniyatlari turli texnik qurilmalar bilan avval ongsiz, keyin esa ongli ravishda qo'shilishi sodir bo'ladi;

- E. Kapp birinchi marta organik proyeksiyaning yaxlit kontsepsiyasini ishlab chiqadi, unda u organoproeksiyani insonning texnik faoliyati va umuman uning butun madaniy ijodining asosiy tamoyili sifatida chuqur asoslab beradi va shakllantiradi;

- insonning sun'iy quroli sifatida barcha texnik vositalar uning tabiiy qurollarining davomidir.

Inson a'zolari orasida uning qo'li alohida o'ringa egadir. Birinchidan, bu tabiiy vosita bo'lib, ikkinchidan mexanik vositalar uchun namuna bo'lib xizmat qiladi va uchinchidan, bu moddiy taqlidlarni ishlab chiqarishda katta rol o'ynaydi.

Qo'l kabi insonning boshqa organlari ham turli xil sun'iy vositalarda o'z proektsiyalari va ifodalarini topadi. E.Kapp ko'rishni va qo'lning beqiyos ahamiyatini hayotiy misollar orqali aniq ko'rsatib beradi.

Inson tomonidan yaratilgan sun'iy dunyo organoproeksiya mahsulidir, ya'ni, har qanday texnik vositalar tabiiy organlarning imkoniyatlarini oshiradi va davom ettiradi.

Idrok o'z mohiyatiga ko'ra antropologikdir, chunki texnik dunyoda sodir bo'ladigan barcha jarayonlar insonning tabiiy funktsiyalariga mos keladi.

Yigirmanchi asrda tibbiyot inson tanasida tabiiy va sun'iy organlarni konstruktiv ravishda to'ldirish imkoniyatini isbotladi, texnik qurilma yurak, buyraklar va boshqalar funktsiyalarini bajarishga qodirligini ko'rsatdi. Zamonaviy madaniyatda ergonomika tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ergonomika - turli xil texnik mexanizmlarni loyihalashda, shuningdek, maqbul mehnat sharoitlarini yaratish uchun mehnat jarayonlarini o'rganishda insonning biologik va fiziologik parametrlarini iloji boricha hisobga oladigan fan.

Texnikani inson ijtimoiy mavjudligining bir jihati sifatida talqin qilish va uning mohiyatini insoniyat jamiyatining mavjudligi (faoliyati) va rivojlanishining eng

muhim shartlaridan biri sifatida ochib berish muhim o‘rin tutadi. Bu yo‘nalish vakillari E.Yur, I.Bekman va marksistik falsafa vakillari ish olib borishgan. K.Marks texnik faoliyat muammolarini falsafiy qayta ko‘rib chiqishga intilgan. Bundan tashqari, u texnikani haqiqatda falsafiy tahlil ob‘ektiga aylantirgan birinchi professional faylasuf edi. Marksistik, ya‘ni dialektik-materialistik kontseptsiya (K. Marks, F. Engels, A. Bogdanov) tamoyillari quyidagi fikrlarga asoslanadi:

- Inson faol, ijtimoiy jihatdan qat‘iy mavjudotdir. Ijtimoiy hayot dunyosi tarixiy zamon kontekstidan tashkil topgan bo‘lib, ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalarning izchil o‘zgarishini ifodalaydi. Inson faoliyatida ishlab chiqaruvchi kuchlar muhim rol o‘ynaydi, ular orasidagi munosabatning aniqlovchi elementi – texnikadir.

- Kapitalistik ishlab chiqarish usuli sharoitida ishchi kuchi va mashinalar o‘rtasida keskin ijtimoiy qarama-qarshiliklar vujudga keladi.

- Texnika uzoq davom etgan ijodkorlik va ilmiy bilimlar natijasidir. Uning rivojlanishining asosiy shakllari ilmiy-texnikaviy inqilob va ilmiy-texnikaviy taraqqiyotdir. Ilmiy-texnik inqilob texnologiyalarni rivojlantirishda qisqa muddatli, sifatli sakrashni aks ettiradi. Ilmiy-texnika taraqqiyoti insonning ilmiy-texnik faoliyati shakllarining murakkablashuvining umumiy tendentsiyasini aks ettiradi.

- Klassik marksizm texnikaning texnogen sivilizatsiyaga ta‘sirining ijtimoiy imkoniyatlarini yetarli baholamagan.

Texnokratik tushuncha. 1930-yillarda “texnokratik kontseptsiya” inson taraqqiyotining imkoniyatlari va yo‘llari, yangi qadriyat yo‘nalishlari, jiddiy institutsional o‘zgarishlar, shu jumladan texnokratik jamiyatdagi hokimiyatni yangicha tushunish haqida yangi tasavvurni taklif etuvchi keng e‘tirofga sazovor bo‘lgan ta‘limot sifatida vujudga keldi.

1920-yillarning oxiriga kelib birinchi jahon urushida qarama-qarshi bo‘lgan mamlakatlar o‘zlarining ishlab chiqarish va texnik imkoniyatlaridan keng foydalanishlari natijasida texnika qiyofasi ortirilgan ayrim salbiy xususiyatlardan asta-sekin xalos bo‘ladi. Texnika ijtimoiy jihatdan neytral (hatto ijobiy) nuqtai nazardan taqdim etila boshlandi, bu uni ijobiy tomonlarini ijtimoiy taraqqiyotning boshqa harakatlantiruvchi kuchlaridan, masalan, inqiloblar, dunyoni qayta bo‘lish uchun kurash va boshqalardan ajratib turdi. Dastlab, muhandislarning kuchi sifatida “texnokratiya” g‘oyasi texnik mutaxassislarning vakili bo‘lgan Torshteyn Bund Veblen (1857-1929)ning “Muhandislar va narxlar tizimi” nomli ijtimoiy utopiyasida 1921 yilda ishlab chiqilgan. Ushbu g‘oyaga ko‘ra, sanoat – ijtimoiy taraqqiyotning xizmatkorlari sifatida ijtimoiy boshqaruv sohasida umumiy manfaatlar uchun boylar va moliyachilarni almashtirishga qodir. Veblen kontseptsiyasiga ko‘ra, texnik

xodimlar birlashishi va jamiyatni oqilona boshqarishni amalga oshirib, sanoatda asosiy o‘rinni egallashlari kerak.

O‘z davrida “Texnokratiya” tushunchasi ishtiyoq bilan kutib olindi. Veblen g‘oyalari A.Bird, A.Frish va boshqalar tomonidan rivojlantirilgan.

XULOSA

Texnokratik konsepsiya quyidagi fikrlash mantig‘iga asoslanadi:

- Sanoat inqilobi sanoatlashtirishning boshlanishi bo‘ldi va texnika jamiyat taraqqiyotining asosiga aylandi.

- Sanoat tizimi doimiy texnik va texnologik yangiliklarni o‘z ichiga oladi.

- Ilmiy-texnika taraqqiyotiga sharoit yaratiladi.

- Fan-texnika taraqqiyoti sharoitida boshqaruvning adekvat shakli sifatida texnokratiya – ziyolilarning ilmiy jihatdan eng malakali va mafkuraviy universal qismiga aylanadi.

- Jamiyatning siyosiy tizimi texnokratiya g‘oyalariga mos ravishda o‘zgartirilishi kerak.

1941 yilda amerikalik sotsiolog Jeyms Bernxaym o‘zining "Menejerlar inqilobi" kitobida “mutaxassislar kuchi” g‘oyasini ishlab chiqib, menejerlar shaxsida texnokratiyani ustuvor g‘oyaga aylanganiga e’tibor qaratdi. Dunyoning bir qator mamlakatlaridagi siyosiy voqelik va “texnologik inqilob” ta’siri ostida kapitalizm sotsializm bilan emas, balki “menejerlar jamiyati” bilan almashtiriladi.

Mulkka egalik qilish nazoratni anglatadi. Agar nazorat bo‘lmasa, mulk ham bo‘lmaydi. Korporatsiyalar va davlatda mulk va nazorat alohida bo‘lganligi sababli, bunday holda mulk – nazoratni amalga oshiradiganlar, ya’ni menejerlar qo‘liga o‘tishi kerak.

Uzoq vaqt davomida jamiyat rivojlanishining texnokratik prognozlarida juda real bo‘lib turdi. Sanoati rivojlangan mamlakatlarda texnologik taraqqiyot jadal rivojlanib, unumdorlik va turmush darajasini asta-sekin oshirib borilishiga xizmat qildi.

REFERENCES

1. Салимов, Б. Л., Аъзамжонов, А. Б. Ў., & Қодиров, Ш. Қ. Ў. (2023). БИРДАМЛИК ВА ҲАМЖИҲАТЛИК–ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ КЕЛАЖАГИДИР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(3), 83-88.

2. Салимов, Б. Л. (2023). ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА БАРҚАРОРЛИГИНИ БЕЛГИЛОВЧИ МУҲИМ ТАМОЙИЛЛАР. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(3).

3. Lutfullaevich, S. B. (2023). The Importance of Sea Transport in the Communication System. *WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(1), 272-275.
4. Lutfullaevich, S. B., Muradkabilovich, E. Z., & Abdurahimovich, S. A. (2023). The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(2), 209-212.
5. Lutfullaevich, S. B., Sheralievich, A. A., & Zafarovich, Z. D. (2023). Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(2), 227-230.
6. Салимов, Б. Л. (2022). Ўзбекистон тараққиётида коммуникация ва транспорт тизимининг ўрни. *Academic research in educational sciences*, 3(ТSTU Conference 1), 403-407.
7. Салимов, Б. Л. (2022). ЖАМИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШУВИДА БОШҚАРУВ ВА ТАРБИЯ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3(11), 359-365.
8. Salimov, V. L. (2021). The philosophical role of dialectical categories in human life. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(6), 406-410.
9. Салимов, Б. Л. (2022). Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. *Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент*, 224.
10. Салимов, Б. Л. (2023). 61. ИНСОНИЯТ ҲАЁТИДАГИ ТУБ БУРИЛИШЛАР. *Inntechcon. uz*, 1(0000).
11. Салимов, Б. Л. (2023). 51. ТЕХНИКА ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ИККИ ЁҚЛАМА ТАЪСИРИ. *Inntechcon. uz*, 1(0000).
12. Salimov, V. L. (2023, May). NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. In *International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world"*. (Vol. 1, No. 2, pp. 5-10).
13. Salimov, V. L., Tursunov, S. R., & Haydarov, M. N. U. (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(3), 1001-1007.